

Trähandel och industri i Finland
i krigets skugga

Tero Anttila

Inledning

Krigstid är en blandning av kaos och disciplin. Saker som mat, vatten och bränsle är viktigare än någonsin tidigare. Man är tvungen att koncentrera sig i att överleva den svåra tidperioden i princip dag för dag. Den här uppsatsens ändamål är att belysa hur Finland klarade sig under det andra världskriget i fråga om trähandel och industri. En särskild stor betoning får veden för sig, på grund av dess speciellt viktig roll i krigstiden. I Finland bestod det andra världskriget av tre enskilda krig, dvs. Vinterkriget (1939-40), Fortsättningskriget (1941-44) och Lapplandskriget (1944-45).

Energi behov och produktion

Under det andra världskriget var statsmakten tvungen att blanda sig i också rikets skogs- och trähandel. I början var endast fråga om att försäkra tillgång av bränsle, men senare var det så att knappast någon sak som handlade om trähandel och industri eller bränsleanvändning blev utanför statens kontroll eller reglering (Osara 1969).

Innan Vinterkriget hade ens brutit ut hade statsmakten gjort sitt första misstag. Statsmakten hade försummat att bilda säkerhetslager och bränslelager var inget undantag. När kriget hade brutit ut var det besvärligt och till och med omöjligt att importera produkter liksom stenkol och olja från utlandet, eftersom Östersjön var under Tysklands kontroll (Lindstöm 1993).

Energi konsumtionen var innan krigstiden år 1936-38 i medeltal nästan 25 milj. m³ löst mått vedträ (förvandlad till vedträ) årligen. Av dess bränsleförbrukning importerades nästan 12 milj. m³ löst mått, dvs. 47 %. Marknads konsumtion var förstås det sektor där man först inriktade sig på energisparning och möjligheter att förminska energikonsumtion, speciellt med hänsyn till importerade bränsle. Man användade ju väldigt liten andel importerade bränsle i landsbygd i slutet av 1930-talet och total energikonsumtion var i medeltal 20 milj. m³ löst mått vedträ.

Tabell 1. Energikonsumtion 1936- 38 i Finland

	Konsumtion år 1936-38 i medeltal årligen förvandlad till vedträ (m ³ löst mått)
1. Marknads konsumtion	
stenkol	9 800 000
koks	1 700 000
bränsleolja	100 000
bränntrö	75 000
ved	8 100 000
industrins träavfall	5 100 000
Tillsammans	24 875 000
Del av import	11 600 000
2. Konsumtion inom landsbygdsbefolkning och odling	20 400 000
1. + 2. tillsammans	45 275 000

Källa: Osara 1969

Tabell 2. Några siffror om bränsle import (1000 ton)

år	stenkol och antrasit	koks	olika bränsle- vätskor	smörjor	Bränslens värde av tot. import %
1936	1442	282	174	12,3	8,5
1937	1907	329	209	14,3	9,6
1938	1536	248	234	15,0	8,9
1939	1161	259	2485	14,6	9,6
1940	562	127	97	3,1	13,5
1941	946	118	78	4,9	11,1
1942	782	119	91	5,9	11,2
1943	1066	242	86	10,6	14,9
1944	736	168	43	7,5	13,6
1945	73	38	22	3,1	6,0
1946	688	251	141	7,4	13,9

Källa: Osara 1969

Från tabell kan ses hur importen förminskades under de första krigsåren och nästan upphörde totalt år 1945. Från annat håll är det värd att notera att man borde ha haft mycket omfattande reglering om man inte ens hade kunnat importera så mycket bränsle som gjordes (Osara 1969).

Konsumtion under krigstiden

Flera olika faktorer med likriktade påverkan var orsak till mycket större konsumtion av träbränsle än vad som hade planerats. Trä som bränsle var inte heller det bästa möjligt substitutet till alla ändamål:

1. När man var tvungen att använda trä i värmeapparater som var avsedda för stenkolk eller koks, försämrades verkningsgrad och ökade så konsumtionen i stor skala. Utan tvekan var det bilar som drabbades relativt mest av verkningsgrads förlust, eftersom man använde trä och gengasved i stället för bensin. Endast för dessa ändamål behövde man ca 2 milj. m³ trä årligen.
2. Den andra faktorn var träbränslets dåliga kvalitet. På grund av stor brist på träbränsle han man inte torra veden, utan man använde lika bra torr som färsk vedträ, vilket försämrades verkningsgraden. Lokomotiv och dess personal led särskilt mycket av detta. Man fick dessutom helt ny relation för ved. Den gamla relationen, 1 ton stenkolk eller koks = 6 m³ travat mått vedträ, ersattes till 1 ton = 10 m³.
3. Försvarsmakten och krigsindustri var de viktigaste användare av vedträ och fick sina bränsle innan nån annan och konsumtion var betydelsefullt stor.
4. Somrarna var mycket torra, vilket betydde att man kunde inte utnyttja vattenkraft med full effekt utan producerade elektricitet i stor mängd av träbränsle. Man var t.ex. tvungen att ta i bruk flera gamla och olönsamma ångkraftverk som var redan en gång bortlämnade.
5. Till slut men inte minst var de tre på varandra följande vintrarna mellan 1939-42 de kallaste vintrarna i Finland vilket betydde att man använde mycket bränsle endast för uppvärmning (Osara 1969).

Reglering av bränsle år 1939-42

Som sagt hade man gjort nästan inga förberedelser innan Vinterkriget för att klara sig med egna bränsleresurser. Man behövde några anordningar för att få de viktigaste institutioner liksom järnväg och försvarsmakt att få sitt bränsle utan problem. Med hjälp av reglering och komplettering från skogsindustrins gagnvirkelager klarade man den första krigsvintern men på våren 1940 var landets bränslelager så gott som förbrukade. Jämförelse mellan bränslelager och konsumtionsräkning för följande vinter visade att det fanns 10-12 milj. m³ löst mått omedelbar brist om man räknade som vedträ och det fanns ingen hopp för import (Osara 1969).

Man insåg nödvändigheten att ge stora fullmakter till statsmakten. Den första laglagen, vars syfte var att försäkra träbränslets erhållande, gavs i slutet av juni 1940 och kallas folkligt "vedträlagen". På grund av vedträlagen började man uppliva produktionen på så sett att man utarbetade ett avverkningsprogram. Enligt programmet fick var och en skogsägare veta sin anskaffningsmängd av vedträ. Skogsägare borde fullgöra sin del antingen med försäljning på rot eller med leveransförsäljning och leverera vedträandel före visst datum. Det fanns inga problem att hitta sådana träbestånd som passade bra för vedträ tillverkning, eftersom inte länge sen hade otillräcklig efterfrågan av klenvirket och särskilt vedträ varit en akut problem (Osara 1969).

Med avverkningsprogrammet åstadkom man en så rask verksamhet att man lyckades avverka över den nödvändig mängden vedträ, 10 milj. m³ löst mått, under sommar månaderna. Syrfällningen var en vanlig metod för att förbättra torkningen. Situation såg bra ut på våren 1941 eftersom man hade klarat sig under en kall vinter och avverkat med god fart. Fortsättningskriget bröt ut på sommaren 1941 och lamslog både avverkningen och transport av vedträ och därför var vinter 1941- 42 speciellt svårt (Osara 1969).

Reglering av bränsle år 1942- 44

På grund av bränslebristen blev prisnivån hela tiden högre och högre. Man försökte också beslagta vedträ för att få bättre kontroll av bränslematerial men det ledde endast till spekulation och födseln av en svart börs. Under det ständiga krigstillståndet hade man brist på arbetskraft, transportmedel och avverkningsmaterial eftersom den största delen av skogsarbetare deltog i kriget liksom hästar, yxor och sågar med sina egna sätt. Situationen var värre än någonsin tidigare och man strävade efter att på alla möjliga sett öka vedträns produktion, utveckla dess transport och samtidigt dämpa prishöjning. För dess planerade man en regional organisation för vedmarknad, vilket betydde att leverera ved den enklaste vägen till slutanvändare. Man skapade sk. anskaffningsdistrikt. Inom en anskaffningsdistrikt kontrollerade man konsumtion och produktion väldigt noggrant såsom endast med distriktschefens lov var det tillåtet att transportera vedträ från en kommun till en annan. Trots systemets stränghet innehöll det dock relativt mycket flexibilitet, ved var t.ex. aldrig helt reglerad i fråga om konsumtion. I stället var varm hushållvattets användning begränsad och man gav instruktioner om tillåten rumstemperatur i stadbostäder (Osara 1969).

Konkurrens mellan gagnvirke och vedträ

Träförädlingsindustrin hade anpassat sig innan krigstid att underhålla gagnvirkeslager som motsvarade två års förbrukning. Efter Vinterkriget utbrott (förminskad produktion) tillsammans med beskuren export hade industrin inte omedelbart brist på råvara, trots att man använde ibland färdigt gagnvirke som bränsle. I sinom tid förminskades lager eftersom man hade svårigheter att komplettera lager under krigstillstånd. Man försökte hitta en kompromis mellan massaved och vedträanskaffning och redan på sommaren 1940 tillät man att tillverka högst 20 % av brännvedsförpliktelse som massaved i stället för vedträ. Detta möjliggjorde liten kontroll över anskaffning av massaved och på samma gång lättade industrins förhållande. Då kunde man styra virkesflöd från skogen antingen till industri eller till bränsleförbruk beroende av bränslesituationen. Slutligen var det så att vilket virke som helst var tillämpligt för bränsle om situationen krävde så (Osara 1969).

Reglering av trähandel och industri efter kriget

I samband med fredsfördrag på hösten 1944 mellan Finland och Sovietunionen fick man veta också krigsskadeståndets omfattning. Enligt fredsfördraget från september 1944 var dess värde 300 milj. US dollar men blev efteråt mer än dubbelt så stor på grund av krigsskadeståndet måste betalas enligt 1938 prisnivå. Bara en tredjedel fick vara produkter från träförädlingsindustri när tyngpunkten låg i metallindustri (Lindström 1993).

Man hade stora svårigheter framför sig; industri behövde energi, man behövde byggnadsmaterial för såväl kareliska som lappländska evakuerade återbosättningar mm. Både vedens och gagnvirkestes anskaffning borde sätta mer fart men framförallt var det nödvändigt att få skogsindustrins export att komma i gång så fort som möjligt (Osara 1969).

Alla lager var ytterst små, och industrins ”två år långa trave” var inte längre utesluten. Situationen var så allvarlig att regeringen fick ny fullmakt den 14 april 1945 i form av ny lag, ”Lag om försäkring av träs erhållande”. Den nya lagen omfattade varje virkessortiment och på grund av lagen planerade man två avverkningsprogram för avverkningsår 1945-46 och 1946-47.

Tabell 3. Avverkningsprogram

	1945-46	1946-47
Vedträ	28 milj. m ³ löst mått	20 milj. m ³ löst mått
Travat gagnvirke	11 ”	16,5 ”
Timmer	13 milj. m ³ kubikfot	16,5 milj. m ³ kubikfot
Tillsammans (mott.mått = mottagningsmått)	52 milj. m ³ mott.mått	53 milj. m ³ mott.mått

Källa: Osara 1969

Dessa avverkningsmål var märkbar större än vad man var van med även under fredstid. Under avverkningsår 1945-46 nådde man mål med 110 % resultat, alltså man avverkade 10 % över målet men säsong 1946-47 gick inte så bra med resultat 89 % av målet. (Osara 1969)

Till slut

Trots allt lidande och förluster Finland drabbades under krigstiden klarade man tiden otroligt bra i förhållande till situationen. Fienden var hundratals större men finländarna kunde använda sina skogar som skydd på flera olika sett. Man lärde sig att främre linjen kan hålla sig endast om hemma linjen håller sig. När man har svärdet i andra hand, måste man ha yxan i andra- väl vassgjorda båda.

Referenser

- Helamaa, E (1983). 40- luku korsujen ja jälleenrakentamisen vuosikymmen. [40- talet korsurnas och återuppbyggandets årtionde]. Martinpaino, Helsingfors.
(Framsidas bild)
- Lindroos, H (1993). Puuta mottiin. Puuhuoltoja sodan varjossa 1939- 1947. [Wood into stacks. Timber supply in the shadow of war 1939- 47]. Oy West Point, Rauma.
- Osara, N (1969). Polttoaineiden ja puutalouden säännöstely Suomessa toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. [Government control of fuels and forestry in Finland during and after World War 2]. Silvia Fennica. Vol.3. 1969, nr 4, s. 251- 284.